

УДК 343.195.5

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.4.7>

Циганюк Юлія Володимирівна,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID ID: 0000-0002-8495-3583

ГЕРМЕНЕВТИКА СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

HERMENEUTICS OF JUDGMENTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Стаття є спробою розкрити використання герменевтичного методу із аналізом положень Кримінального процесуального кодексу України, у судових рішеннях у кримінальних провадженнях.

Визначено, що акт правосуддя та акт судового контролю, які формально виражені у судових рішеннях у кримінальному провадженні, є одними з основних вітчизняних правозастосовних актів. У них відбувається поєднання теорії та практики, суджень щодо справедливості та формування ситуації визначеності у період конфлікту.

У контексті дослідження проаналізовано рішення Європейського суду з прав людини у справі «Делькур проти Бельгії» (заява № 2689/65), положення ч. 4 ст. 17, ч. 6 ст. 368, ч. 1 ст. 370, ч. 1 ст. 380, п. 3 ч. 1 ст. 413, ч. 1 ст. 433, ч. 4 ст. 434-1 Кримінального процесуального кодексу України. Досліджуючи вказані нормативні джерела та на основі аналізу наукових праць (А.М. Бернюкова, О.М. Балінської, З.А. Загіней, О.О. Мережко, В.А. Трофименко та інших учених), встановлено, що внутрішнє переконання суду, яке ґрунтується не лише на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, але й на власному життєвому досвіді, компетентному погляді, який дозволяє зрозуміти сенс казуїстичної ситуації, здатні забезпечити правильне пізнання подій та явищ кримінального провадження і відобразити їх у судовому рішенні. Зміст судового рішення є квінтесенцією інформації та знань, що формально відображаються у ньому і вироблені на основі специфічних практичних навичок, а їх підґрунтям є норми кримінального процесуального законодавства. У досліджуваному аспекті кримінальне процесуальне законодавство встановлює межі застосування герменевтики судових рішень у кримінальному провадженні.

Ключові слова: герменевтика, кримінальне провадження, суд, рішення, тлумачення, роз'яснення.

The article is an attempt to reveal the use of the hermeneutic method with an analysis of the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, in court decisions in criminal proceedings.

It is determined that the act of justice and the act of judicial control, which are formally expressed in court decisions in criminal proceedings, are one of the main domestic law enforcement acts. They combine theory and practice, judgments about justice, and the formation of a situation of certainty during a conflict.

In the context of the study, the judgment of the European Court of Human Rights in “Delcour v. Belgium” (application № 2689/65), the provisions of Part 4 of Art. 17, part 6 of Art. 368, part 1 of Art. 370, part 1 of Art. 380, item 3 of part 1 of Art. 413, part 1 of Art. 433, part 4 of Art. 434-1 of the Criminal Procedure Code of Ukraine were researched. Examining these normative sources and based on the analysis of scientific sources, it is established that the court's internal conviction, which is based not only on a comprehensive, complete and impartial investigation of all circumstances of criminal proceedings, but also on personal life experience, competent view that understands the meaning of the case are able to ensure proper knowledge of the events and phenomena of criminal proceedings and reflect them in the court decision.

The content of the court decision is the quintessence of information and knowledge that is formally reflected in it and developed on the basis of specific practical skills, and they are based on the rules of criminal procedure.

Key words: hermeneutics, criminal proceedings, court, decision, interpretation, explanation.

Акт правосуддя та акт судового контролю, які формально виражені у судових рішеннях у кримінальному провадженні, є одними з основних вітчизняних правозастосовних актів. Не кожне осмислення події кримінального правопорушення, що відображене у них, є застосуванням і навпаки. Такі прикладні проблеми правової реальності, які у своїй основі передбачають реалізацію того, що людина, її права та свободи визна-

ються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави і спрямовані на гуманізацію правозастосовної практики, знаходять своє відображення у текстах цих рішень. У них відбувається поєднання теорії та практики, суджень щодо справедливості та формування ситуації визначеності у період конфлікту.

Питання юридичної герменевтики розкриті у наукових працях таких учених, як А.М. Бер-

нюков, З.А. Загинеї, А.А. Козловський, І.П. Косцова, О.О. Мережко, О.В. Ремізова, Ю.С. Симон, В.А. Трофименко, О.С. Ховпун, та інших. Проте комплексного аналізу герменевтики судових рішень у кримінальному провадженні із використанням норм Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) немає. Тому метою статті визначено встановлення особливостей використання герменевтичного методу у судових рішеннях у кримінальному провадженні.

Отримання повноти результатів наукового дослідження можливе лише у разі одночасного застосування загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Залежно від предмета правового дослідження, його змістового навантаження, значення для розвитку прав людини, держави вибираються відповідні методи. Серед них виокремлюються найбільш значущі, які можуть розкрити сутність конкретно визначеного предмета дослідження [1, с. 69]. Як зазначає Ю.С. Симон, «правова герменевтика передбачає визначення змісту у разі встановлення та реалізації норми права, основане на знанні онтологічної технології, таких понять, як зміст, двозначність або багатозначність, символ тощо. Герменевтичне тлумачення – це у вузькому розумінні тлумачення, що означає інтерпретацію глибинної семантики, тобто символізму, на рівні ідеї, тексту, промови: 1) символізм на рівні ідеї характерний для герменевтики правотворчості – розуміння ідеї права та її втілення в законі; 2) символізм на рівні тексту та мови характерний для герменевтики правозастосовної діяльності. У судовому процесі, наприклад, існує конфлікт різноманітних інтерпретацій того самого положення закону, кваліфікацій тієї самої події, тобто відбувається об'єктивація поліфонії значень у конкретному змісті. Норма права є символом, зміст якого повинен бути встановлений. За певним змістом завжди ховається інший, контекстуальний, ситуаційний сенс. Без його адекватного пояснення унеможлиблюється правильне розуміння змісту всієї норми» [2, с. 197].

Як відзначає В.А. Трофименко, «особливістю права у країнах романо-германської та англо-саксонської правових сімей є те, що воно не тільки складається з юридичних норм, сформульованих законодавцем, а й охоплює їх тлумачення суддями. Саме в тлумаченні законодавчих формул вбачається найістотніше завдання сучасних юристів. Вихідною точкою будь-якого міркування тут є писані нормативні акти. Однак загалом ці акти є лише основою, більш-менш точними межами юридичних конструкцій, які необхідно доповнювати

шляхом тлумачення» [3, с. 43]. Таке тлумачення формально відображається у судовому рішенні.

Особливої значущості, згідно з Ю.С. Симон, «правова герменевтика набуває у контексті оновлення вітчизняного законодавства, узагальнення досвіду нормативного регулювання, створення науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення механізму забезпечення реалізації законів, впровадження різноманітних суспільних реформ. Методологічне розроблення питань правової герменевтики дозволяє інтегрувати різні способи дослідження тлумачення норм права як феномена теоретичного мислення і систематизувати знання про нього» [2, с. 196].

О.О. Мережко зазначив, що «сама юридична герменевтика перетворює право на справжню творчість, як сказали б давньоримські юристи, на мистецтво добра і справедливості» [4, с. 162]. А згідно з ч. 1 ст. 370 КПК України, судові рішення повинні бути законним, обґрунтованим і вмотивованим [5]. Водночас у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачено право на справедливий суд. Так, у справі «Делькур проти Бельгії» (заява № 2689/65) Суд зазначив, що «у демократичному суспільстві у світлі розуміння Конвенції право на справедливий суд посідає настільки значне місце, що обмежувальне тлумачення статті 6 не відповідало б меті та призначенню цього положення» [6]. А також у п. 25 цього Рішення зазначено, що судові рішення завжди стосуються людей [7].

Традиційно герменевтика розглядається у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні герменевтика – мистецтво тлумачення, теорія інтерпретації та розуміння текстів, а в широкому – умова осмислення соціального буття [8, с. 84]. Таким чином, судові рішення також нерозривно пов'язані із гносеологією, акумулюючи інформацію та знання про дійсний стан речей.

Досліджуючи герменевтику кримінального закону, З.А. Загинеї зазначає, що «тлумачення відрізняється від інтерпретації. Так, інтерпретація завжди пов'язана з пошуком нормативного змісту кримінального закону України крізь призму власного «Я» з урахуванням попередніх знань суб'єкта («горизонте розуміння»). Інтерпретація є невід'ємною складовою частиною тлумачення, яке вже виражене назовні та передбачає роз'яснення нормативного змісту кримінального закону України для інших суб'єктів. Розуміння як елемент герменевтики кримінального закону України – це завжди внутрішня діяльність особи, спрямована на осмислення нормативного змісту тексту цього закону на основі її попередніх знань,

а також результат такої діяльності, що полягає у власне розумінні або нерозумінні нормативного змісту кримінального закону України» [9, с. 365].

У цьому аспекті необхідно погодитись із А.М. Бернюковим, який визначив, що «здійснення правосуддя є складним правоінтерпретаційним процесом, спрямованим на юридичну кваліфікацію фактичних обставин справи, що ставить перед суддею подвійне герменевтичне завдання: взаємозумовлене осмислення факту (встановлення судової істини) та права (здійснення судової правотворчості)» [10, с. 5]. У кримінальному провадженні герменевтична діяльність судді під час прийняття рішення у кримінальному провадженні зумовлена положеннями, які визначені КПК України.

Так, частина 4 ст. 17 КПК України визначила, що всі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи [5]. А у пункті 3 ч. 1 ст. 413 КПК України визначив, що неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність, що тягне за собою скасування або зміну судового рішення, є неправильне тлумачення закону, яке суперечить його точному змісту [5]. Водночас у КПК України відсутні норми щодо тлумачення кримінального процесуального закону України.

Одним з нормативних проявів правового регулювання герменевтики у судових рішеннях у кримінальному провадженні є випадки, коли суд іншим роз'яснює судові рішення. Так, у ч. 1 ст. 380 КПК України встановлено, що, якщо судові рішення є незрозумілими, суд, який його ухвалив, за заявою учасника судового провадження чи органу виконання судового рішення, приватного виконавця ухвалою роз'яснює своє рішення, не змінюючи при цьому його зміст [5]. У цьому аспекті підтримаємо думку А.М. Бернюкова, що «в герменевтичному розрізі ця частина інтерпретаційної діяльності судді розглядається спочатку як з'ясування-для-себе, а потім – роз'яснення-для-інших» [10, с. 11]. На думку І.П. Косцової, «тлумачення призводить до збільшення можливих варіантів розуміння норми права. Різноманіття варіантів дає широкі можливості не тільки для абстрактного з'ясування сенсу законодавчого правила, але й для виявлення інтересів, що стоять за нормою, та цілей законодавця. Одержання розумних відповідей на конкретну юридичну проблему є основоположним завданням правозастосування. Кожна з таких проблем володіє своїм особливим індивідуальним характером. Тому, вирішуючи її, необхідно встановити всі чинники, що впливають на таке рішення. Суддя підходить до історії не як історик, однак звертається до власної історії, яка

водночас є його сучасністю. Отже, суддя завжди може звернутися до тих питань і як історик, що він як юрист розглядав імпліцитно» [11, с. 157–158].

Також це підтверджує й висновок А.М. Бернюкова, що «у контексті філософсько-правового осмислення сфери судового процесу юридична герменевтика виступає основним методологічним підґрунтям прийняття судового рішення як акта правоінтерпретації обставин справи. Ця діяльність відбувається у два етапи: спочатку розв'язок вибудовується у внутрішній сфері судді, а на другому – зовнішньо об'єктивується у судовому рішенні, яке має бути завжди справедливим» [10, с. 13]. А у разі необхідності роз'яснення судового рішення у кримінальному провадженні, то таке роз'яснення спрямоване на внутрішню сферу того, хто звернувся за таким роз'ясненням.

Окремої уваги заслуговує герменевтика у судових рішеннях Верховного Суду. Відповідно до ч. 6 ст. 368 КПК України, вибираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність до суспільно небезпечних діянь під час ухвалення вироку, суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, що викладені в постановках Верховного Суду [5]. А положення ч. 1 ст. 433 КПК України про те, що суд касаційної інстанції перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права, правової оцінки обставин і не має права досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в оскарженому судовому рішенні, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу [5], вказують на неабияку вагомість та роль Верховного Суду як «суду права» в умовах сучасного праворозуміння та правозастосування. Згідно з ч. 4 ст. 434-1 КПК України, визначено такий результат герменевтичного тлумачення як «висновок щодо застосування норми права у подібних правовідносинах».

У цьому контексті є правильним висновок О.М. Балинської та В.А. Яценко, що «феномен методології тлумачення правових норм не повинен зводитися до однобічно обмеженого, моністичного підходу у розумінні смислу правових норм. Навпаки, він мусить уособлювати все багатство різноманітних способів, методів, прийомів і принципів пізнання загалом, настільки невичерпних, як і сама дійсність або ж правова реальність зокрема» [12, с. 10].

Висновки. Внутрішнє переконання суду, яке ґрунтується не лише на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин

кримінального провадження, але й на власному життєвому досвіді, компетентному погляді, який дозволяє зрозуміти сенс казуїстичної ситуації, здатне забезпечити правильне пізнання подій та явищ кримінального провадження і відобразити їх у судовому рішенні. Зміст судового рішення є квінтесенцією інформації та знань, що

формально відображаються у ньому і вироблені на основі специфічних практичних навичок, а їх підґрунтям є норми кримінального процесуального законодавства. У досліджуваному аспекті кримінальне процесуальне законодавство встановлює межі застосування герменевтики судових рішень у кримінальному провадженні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ховпун О.С. Значення герменевтичного методу в дослідженнях адміністративно-правового забезпечення фармації. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2020. № 2. С. 69–76.
2. Симон Ю.С. Герменевтичний підхід у філософсько-правових дослідженнях: теоретико-методологічний і техніко-юридичний аспекти. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2019 р.): у 2 ч. Київ, 2019. Ч. 1. С. 196–199.
3. Трофименко В.А. Сучасна юридична герменевтика як механізм тлумачення принципів і цінностей у праві. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія* : зб. наук. пр. Харків : Право, 2012. 2012. № 3(13). С. 43–52.
4. Мережко А.А. Юридическая герменевтика и методология права. *Проблеми філософії права*. 2003. Том 1. С. 159–162.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
6. Коваль І. Право на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини щодо України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7474.
7. Case of Belcourt v. Belgium. Judgment of 17 January 1970. (Application No. 2689/65) URL: <http://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57467>.
8. Загиней З.А. Елементи герменевтики кримінального закону України. *Наук. часопис Нац. акад. прокуратури України*. 2015. № 1. С. 84–92. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/5-2015/zaginej.pdf>.
9. Загиней З.А. Герменевтика кримінального закону України : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю : 12.00.08. Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, Київ, 2016. 636 с.
10. Бернюков А.М. Юридична герменевтика як методологія здійснення правосуддя (філософсько-теоретичний аналіз) : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю : 12.00.12. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. 18 с.
11. Косцова І.П. Герменевтичний метод тлумачення норм права: історична та юридична дивергенція. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : *Юридичні науки*. 2015. № 827. С. 153–158.
12. Балинська О.М., Ященко В.А. Методологічні засади герменевтики та прагматизму у процесі тлумачення норм права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2017. Вип. 2. С. 3–12.